Shahid Bahonar University of Kerman

Journal of Comparative Literature

Print ISSN: 2008-6512 Online ISSN: 2821-1006

Homepage: https://jcl.uk.ac.ir

Iranian Society for the Promotion of Persian Language and Literature

A comparative study of the poem "Ba Sar Hati Ghalai Rookhau"by Mirza Ahmad Dawashi and the ode of Eivan-e Madain from Khaqani*

Samira Kanani [1] | **Abdolreza Naderifar** [2]

1. Corresponding author, PhD in Persian Language and Literature, Department Persian Language and Literature, Faculty Literature and Humanities, University of Razi, Kermanshah, Iran. m.kanany34@yahoo.com
2. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Razi, Kermanshah, Iran. a.naderifar@razi.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received 20 November 2025
Received in revised form 27 February 2026
Accepted 18 April 2026
Published online 1 July 2026

Keywords:
Comparative literature,
Kurdish literature,
French school,
Mirza Ahmad Dawashi,
Khaghani.

ABSTRACT

Mirza Ahmad Dawashi, a Kurdish-language poet of ancient literary tradition, appears to engage with Khaghani's Eyvan-e Madain in his poem Ba Sar Hati Ghalai Rookhau. A reader familiar with Persian literature can discern similarities between the two poems and recognize Dawashi's reception of Khaghani's influence.

Both Dawashi's poem and Khaghani's poem share themes, descriptions, contexts, and aims, which makes a comparative analysis feasible. By observing the ruins of the Taq Kasra and recalling Iran's grand past, Khaghani admonishes his audience and warns them about the world's perfidy. Dawashi likewise treats a ruined fortress and reveals the secret of its destruction and lost glory, thereby directing and cautioning his audience in his own manner.

In this essay, using a comparative-analytic approach within the framework of the French school of literary studies—emphasizing influence and intertextual resonance—we investigate the shared aspects of Khaghani's Eyvan-e Madain and Dawashi's Ba Sar Hati Ghalai Rookhau.

*Cite this article: Kanani, S & Naderifar, A. (2026). A comparative study of the poem "Ba Sar Hati Ghalai Rookhau"by Mirza Ahmad Dawashi and the ode of Eivan-e Madain from Khaqani. Journal of Comparative Literature, 18 (34), 241-258. http//doi.org/ 10.22103/jcl.2026.26340.3906

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: http//doi.org/ 10.22103/jcl.2026.26340.3906

1. Introduction

Mirza Ahmad Davashi, one of the renowned poets of Kurdish language and literature, in his poem "Basarhati Qalay Rokhau" (The Tale of the Ruined Castle), portrays his turbulent, pensive, and despairing inner self by addressing a ruined castle. He laments his fortune and sees no one in the world as ill-fated as himself. He goes so far as to prefer death to life, harshly criticizing the workings of fate. Following this literary tradition—addressing inanimate objects—the poet speaks to the ruined castle through the language of circumstance (*zaban-e hal*) to unveil the secret of its ruin. "A poet or writer who uses this method can speak about any subject... Through the language of circumstance, one can even preach and give advice, teach moral lessons... and also express social problems" (Pourjavadi, 1381: 9).

Subsequently, the castle, like a wise and experienced elder, begins to speak and answers the poet. Acting as an experienced teacher, the castle advises the poet, reminding him of the instability and ephemerality of the world. The ruined structure counsels the poet, viewing every phenomenon in the universe as a compassionate advisor that bluntly reveals the state of the world and the turning of the wheel of fortune to humanity. It describes the world as a castle fraught with affliction, every castle as a mere mound of dust, and every mound of dust as a once-magnificent castle.

Upon reading this poem, anyone familiar with Persian literature will undoubtedly be reminded of Khaghani's ode, *Eyvan-e Madaen* (The Palace of Ctesiphon). The *Eyvan-e Madaen* ode is one of Khaghani's most moving and impactful poems. In this ode, Khaghani combines moral counsel with a sense of patriotism; while advising his audience, he also evokes the history of Iran. Arising from the depths of Khaghani's heart and soul, this ode inevitably touches the heart of the reader, as if "Khaghani is standing before the Palace of Ctesiphon, and within his sensitive soul, the outline of an ode entirely filled with moral lessons and deep emotion takes shape" (Dashti, 1364: 31).

Davashi also composed this work with the aim of offering moral advice and counsel, thereby portraying his inner feelings and emotions. Much like Khaghani, he reminds his audience of the unreliability and faithlessness of the world, warning them against worldly attachments. Davashi's poem, "Qalay Rokhau", clearly bears the marks of influence from Khaghani's *Eyvan-e Madaen* (The Palace of Ctesiphon), and Khaghani's impact on the Kurdish poet's words is plainly evident. It is such that anyone familiar with Kurdish and Persian language and literature will be reminded of the other upon reading either of these two poems, a fact that lays the groundwork for a comparative study of the two works.

By conducting a comparative study of Kurdish and Persian literature, this article has paved the way for further research in this field, as well as for the comparative study of Kurdish literature with the literature of other nations. By examining the mutual influences between Kurdish literature and the literature of other nations, it is possible to reveal not only the linguistic and literary similarities and differences, but also the similarities and differences in the thought and worldview of Kurdish-speaking writers and poets compared to non-Kurdish poets and writers.

In the present study, we intend to answer the question: "To what extent was Mirza Ahmad Davashi influenced by Khaghani's ode *Eyvan-e Madaen* in his poem *Basarhati Qalay Rokhau*?" In addition to answering this primary question, the following sub-questions will also be addressed:

* What are the similarities and differences between *Basarhati Qalay Rokhau* and *Eyvan-e Madaen* from the perspective of the French school of comparative literature?
* With what purpose did Davashi and Khaghani compose these poems?

2. Methodology

The present study examines the two works, Khaghani's *Eyvan-e Madaen* and Davashi's *Basarhati Qalay Rokhau*, using a comparative approach based on the French school of comparative literature. The authors have collected the research data using library-based research methods.

Initially, the two odes, Khaghani's *Eyvan-e Madaen* and Davashi's *Basarhati Qalay Rokhau*, were thoroughly reviewed, and the similarities as well as Khaghani's influence on Davashi were examined using a comparative approach. In this regard, the current research is divided into five thematic sections: "Prologue," "Description of the Monument's Ruin," "Description of the Monument's Grandeur," "The Passage of Time and the Faithlessness of the World," and "Moral Advice and Counsel." Under each heading, verses from both poets are included to demonstrate the shared themes of the two works in relation to the respective topic, thereby facilitating a comparative analysis of the two poems. It should be noted that this study utilizes Khaghani's *Divan*, edited by Zia'eddin Sajjadi, and Mirza Ahmad Davashi's *Divan*, compiled by Hossein Mohammadi.

3. Discussion

As previously mentioned, a reader familiar with these two poems can certainly find similarities between them; reading one will inevitably bring the other to mind. According to Mohammad Ali Soltani at the commemoration conference for Mirza Ahmad Davashi in Esfand 1397, Kurdish-speaking poets have been heavily influenced by the poets of the Arrani (Azerbaijani) style. Davashi is no exception to this rule, and the signs of this influence can be clearly observed in one of his most exquisite poems. This fact provides the basis for a comparative study between this poem and Khaghani's *Eyvan-e Madaen* ode (cf. Amjadi et al., 1397: 14).

4.Conclusion

The descriptions and objectives of these two poets clearly show that Dawashi, in composing the poem "The Story of the Ruined Castle," had the Qasida "Eyvan-e Madayen" by Khaqani in mind and was clearly influenced by it. The method of beginning the discourse, the description of the ruin of the building, the description of the building's former glory, the passage of time and the transience of the world, and the admonition present in both poems, display the similarity of these two works to the audience. It shows that both poets embarked on composing such beautiful and meaningful poems for a noble purpose: to admonish future generations and learn from what they see and hear. Within their poems, they reflected on the past glory of their nation, which has now vanished.

Since the extent of a poet's influence depends on their familiarity and connection with the language in question, it can be said that the similar approach of the two poets in addressing this theme has paved the way for the similarity of their thoughts and worldview. Both works, centered around destruction, have in a way addressed deep human, social, and nationalistic emotions. The description of a building's ruin depicts a scene of decay and instability, a decay following lost glory and grandeur. Within this, one can observe a trace of national identity's decline in the poetry of both poets.

Dawashi uses the ruined castle as a symbol for the glory and grandeur of Kurdish principalities, while Khaqani, upon seeing the Eyvan of Madayen, evokes the splendor of ancient Persia.

In general, the research findings indicate that Mirza Ahmad Dawashi, in his poem, had the Qasida "Eyvan-e Madayen" by Khaqani in mind. Both poems, by adhering to a literary tradition

– addressing inanimate objects – have touched upon themes of admonition, the transience of the world, descriptions, and more. Nationalism is also evident in them.

References [in Persian]

Ajdari. Ishaq (2021). Beloved Landscape in Kurdish Romance (A case study of Parto Kermanshahi, Mirza Ahmad Davashi, Molavi Kurd and Yousef Bayg Emami. Master's thesis in Persian language and literature. Kermanshah: Razi University.

Amjadi, Mohial-Din and Almasi, Ata. (2018). Collection of articles of the regional conference on the study and analysis of the works and thoughts of Mirza Ahmad Davashi. Anthology of Literature: Kermanshah.

Anvar, Amir Mahmoud. (1974). "Ivan Madain from the perspective of two famous Persian poets, Tazi Bahtari and Khaghani." Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran. No. 21. pp. 67-102.Parsa.

Dashti, Ali. (1985). Khaqani, a poet of long standing. Fourth edition. Mythology: Tehran.

Davashi, Mirza Ahmad. (2010). Divan Davashi. Compiled by Hossein Mohammadi. Tahshiyeh Habibollah Karami. Ehsan: Tehran.

Khaghani, Badil bin Ali. (2003). Divan Khaghani. Edited by Seyyed Zia al-Din Sajjadi. Zavar: Tehran.

Mahyar, Abbas. (2009). Malik Malik Sokhan (Commentary on Khaqani's Poems). Sokhan: Tehran.

Meshayekhi, Hamid Reza and Khoshecharkh, Asghar. (2012). "Khaqani and Bahtari's Nostalgic View of Mada'in Porch". Arabic Literature. Issue 1. pp. 203-230.

Nazari Monazzam, Hadi. (2010). "Comparative Literature: Definition and Research Areas". Comparative Literature Journal of Bahonar University of Kerman. Vol. 2. 11 221-237.

Neda, Taha. (2014). Comparative Literature. Translated by Zahra Khosravi. Third edition. Farzan: Tehran.

Pourjavadi, Nasrallah. (2002). "The language of the present is more expressive than the language of the past." Danesh. No. 106. pp. 9-17.

Qeysari, Heshmat and Salamat Azar, Rahim. (2009). "Comparison of Khaqani's Mada'in Porch with Kasra Buhturi's Porch". Persian Language and Literature. Issue 17. pp. 139-160.Karimi.

Radmanesh, Ata Mohammad and Moeinian, Elham. (2013). "The world and its educational images from the perspective of Attar's". Educational and lyrical research in Persian language and literature, Islamic Azad University of Bushehr. Serial number 15. pp. 131-150.

Seidi.Seyed Hossein. (2011). "A descriptive-analytical introduction to the nature and essence of comparative literature". Quarterly Journal of Criticism and Comparative Literature, Razi University. Vol. 3. pp. 1-21.

Parsa. Seyyed Ahmad. (2006). "A hesitation on the Ivan Madain." Faculty of Literature and Humanities. No. 54 and 55. pp. 5-18.

Karimi.Sharafat and Jafari, Jamil. (2019). "A Structural Study of the Story of Moses and the Stonecutter in the Divan of Mirza Ahmad Davashi". Kurdish Literature Journal. Issue 8. pp. 35-55.

Shari'at. Mohammad Javad. (1969). Ayenah Ebrāt. University of Isfahan: Isfahan.

Sotudeh Afshorde, Yahya and Mirjalal Al-Din Kazazi,. (2016). "The world in Khaqani's belief". Persian language and literature. Serial number 34. pp. 75-94.

Veisi, Adel. (1400). Quranic Intertextuality in the Poems of Mirza Ahmad Davashi. Master's Thesis in Persian Language and Literature. Kurdistan: Payam Noor University.

ادبیات تطبیقی
شاپا چاپی: ۶۵۱۲ - ۲۰۰۸ شاپا الکترونیکی: ۱۰۰۶ - ۲۸۲۱
Homepage: https://jcl.uk.ac.ir

بررسی تطبیقی سرودهٔ «به‌سه‌رهاتی قه‌لای روخاو» میرزا احمد داواشی و قصیدهٔ «ایوان مداین» خاقانی باتکیه‌بر مکتب ادبیات تطبیقی فرانسه*

سمیرا کنعانی [۱] ✉ | **عبدالرضا نادریفر** [۲]

۱. نویسندهٔ مسئول، دکتری زبان و ادبیات فارسی، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. m.kanany34@yahoo.com

۲. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. a.naderifar@razi.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
مقالهٔ پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۲۹
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۲/۰۸
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۱/۲۹
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۴/۱۰

کلیدواژه‌ها:
ادبیات تطبیقی،
ادبیات کردی،
مکتب فرانسه،
میرزا احمد داواشی،
خاقانی.

چکیده

خاقانی به‌سبب کلام فاخر و تصاویر عالی در کلامش همواره موردتوجه سرایندگان بعد از خود قرار گرفته‌است و به‌وضوح بر آن‌ها تأثیر نهاده‌است. میرزا احمد داواشی شاعر کهن‌سرای زبان و ادبیات کردی، یکی از شاعران کردزبان است که تحت‌تأثیر کلام خاقانی قرار داشته‌است. او در سرودهٔ «به‌سه‌رهاتی قه‌لای روخاو» خود به قصیدهٔ ایوان مداین خاقانی نظر داشته‌است و خواننده با خواندن این دو سروده می‌تواند شباهت‌ها وتفاوت‌های این دو سروده و تأثیرپذیری داواشی از خاقانی را دریابد و این امر امکان بررسی تطبیقی این دو اثر را فراهم می‌کند. خاقانی با دیدن خرابه‌های طاق کسرا ضمن یادآوری گذشته باعظمت ایران، مخاطبانش را اندرز می‌دهد و بی‌وفایی دنیا را به آن‌ها گوشزد می‌کند. میرزا احمد داواشی نیز با قلعه‌ای ویران به گفت‌وگو می‌پردازد و از راز ویرانی و شکوه ازدست‌رفتهٔ آن پرده برمی‌دارد؛ او نیز بدین شیوه مخاطبان خود را اندرز می‌دهد و آن‌ها را از دنیا برحذر می‌دارد. در این جستار باتکیه‌بر شیوه ادبیات تطبیقی مکتب فرانسه که بر تأثیروتأثر آثار ادبی تأکید دارد، به بررسی تطبیقی قصیدهٔ «ایوان مداین خاقانی» و «به‌سه‌رهاتی قه‌لای روخاو» داواشی پرداخته‌ایم. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد میرزا احمد داواشی در سرودهٔ خود به قصیده ایوان مداین خاقانی نظر داشته و هر دو سروده به تبعیت از یک سنت ادبی – خطاب قراردادن پدیده‌های بی‌جان – به بیان اندرز، شکوه از دنیا، وصف و... پرداخته‌اند و بن‌مایهٔ ملی‌گرایی نیز در آن‌ها دیده می‌شود.

*استناد: کنعانی، سمیرا؛ نادریفر، عبدالرضا (۱۴۰۵). بررسی تطبیقی سرودهٔ «به‌سه‌رهاتی قه‌لای روخاو» میرزا احمد داواشی و قصیدهٔ «ایوان مداین» خاقانی با تکیه بر مکتب ادبیات تطبیقی فرانسه. *ادبیات تطبیقی*، ۱۸ (۳۴)، ۲۵۸-۲۴۱.

DOI: http//doi.org/ 10.22103/jcl.2026.26340.3906

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.
© نویسندگان.

۱. مقدمه

۱-۱. بیان مسئله

میرزا احمد داواشی از شاعران به‌نام زبان و ادبیات کردی است که اشعار فراوانی در قالب مثنوی و به وزن اصیل شعر کردی – هجایی – سروده‌است. یکی از سروده‌هایی که در دیوان این شاعر توانمند توجّه مخاطب را به خود جلب می‌کند، سرودۀ «به‌سه‌رهاتی قه‌لای روخاو» (سرگذشت قلعۀ ویران) است که در آن شاعر، درون آشفته، پراندیشه و مأیوس خود را به تصویر می‌کشد؛ او از بخت خود نالان است و در عالم کسی را به بداقبالی خود نمی‌بیند. او تا بدان‌جا پیش می‌رود که مرگ را بر زندگی ترجیح می‌دهد و گردش روزگار را به باد انتقاد می‌گیرد. در همین اثنا کسی او را به‌سوی قلعه‌ای راهنمایی می‌کند که شاعر باب گفت‌وگو با او را می‌گشاید و بدین‌وسیله اندکی از آلام درونی خود را تسکین می‌دهد. قلعه‌ای ویران که روزگاری شکوه و جلالی عالم‌گیر داشته‌است و اکنون جز تلی از خاک چیزی از آن باقی نمانده‌است، شاعر درد آشنای ما را شگفت‌زده می‌کند. شاعر با دیدن قلعه، او را مورد خطاب قرار می‌دهد و پریشانی احوالش را از خود او جویا می‌شود. شاعر با تبعیت از این سنت ادبی – مورد خطاب قراردادن پدیده‌های بی‌جان – به زبان حال با قلعه ویران سخن می‌گوید تا پرده از راز ویرانی او بردارد. «شاعر و نویسنده‌ای که از این شیوه استفاده می‌کند، می‌تواند دربارۀ هر موضوعی سخن گوید... حتی با زبان حال می‌توان موعظه کرد و اندرز گفت، می‌توان درس اخلاق داد... و مشکلات اجتماعی را نیز با زبان حال می‌توان بیان کرد» (پورجوادی، ۱۳۸۱: ۹)، در ادامه، قلعه نیز چون پیری خردمند و باتجربه زبان به سخن می‌گشاید و پاسخ شاعر را می‌دهد. آن ویرانه‌ها به شاعر یادآور می‌شوند که عالم دارای پستی‌وبلندی است و هر اوجی فرودی دارد، قلعه از حضیضیِ پیش از اوج خود سخن می‌گوید که تلی از خاک بوده و بعدها قلعه‌ای باشکوه گشته‌است؛ خاکی از دُر و مرجان و یاقوت داشته و شکوهی هم‌پایه طاق کسرا یافته‌است. دور گردون مجدداً آن اوج را به زمین کشیده‌است و قلعه این‌گونه شاعر را اندرز می‌دهد و بی‌ثباتی و بی‌اعتباری دنیا را برای او یادآور می‌شود. آن بنای ویران شاعر را پند می‌دهد و هر پدیده عالم را ناصحی دلسوز می‌داند که بی‌پرده احوال عالم و گردش چرخ را به عالمیان نشان می‌دهد و دنیا را قلعه‌ای پربلا و هر قلعه را تلی از خاک و هر تل خاک را قلعه‌ای باشکوه می‌خواند. شاعر آشنا با ادب فارسی با خواندن این سروده بدون شک قصیده ایوان مداین خاقانی را به‌یاد می‌آورد. ایوان مداین کاخ بزرگ ساسانیان است «که ایرانیان آن را طاق کسرا یا ایوان کسرا می‌نامند و هنوز ویرانه‌های آن در محلۀ اسپانبر موجب حیرت سیاحان است» (شریعت، ۱۳۴۸: ۱۷). هرکس با گذر از کنار خرابه‌های این کاخ، شکوه بربادرفتۀ آن را به‌یاد می‌آورد و بی‌اراده اشک از دیدگان جاری می‌کند. سخنوران و هنرمندان اگر گذاری بر این طاق و ایوان داشته‌باشند به‌یقین نشانه‌های این گذر و تأثر را در کلام خود ثبت کرده‌اند. خاقانی از جمله شعرای توانمندی است که «در بازگشت از سفر دوم حج با دیدن ویرانۀ این کاخ با حس نوستالژیک و با هدف عبرت‌اندوزی، قصیدۀ ایوان مداین را سرود.» (مشایخی و خوشه‌چرخ، ۱۳۹۱: ۲۱۲) قصیدۀ ایوان مداین از تأثیربرانگیزترین قصاید خاقانی است. خاقانی در این قصیده پند و اندرز را با حس ملّی‌گرایی همراه کرده و ضمن اندرز به مخاطبان، تاریخ ایران را نیز یادآور می‌شود. این قصیده برخاسته از دل‌وجان خاقانی است و ناگزیر بر دل مخاطب می‌نشیند، گویی «خاقانی برابر ایوان مداین ایستاده و در روح حساس او طرح قصیده‌ای سراسر عبرت و تأثر نقش می‌بندد» (دشتی، ۱۳۶۴: ۳۱). خاقانی به زیبایی هرچه‌تمام‌تر گذر روزگار و بی‌وفایی دنیا را به تصویر می‌کشد و به مخاطبانش یادآور می‌شود که دنیا برای صاحب قدرتانی چون خسرو و هرمز و انوشیروان باقی نماند و آنان را به کام مرگ کشاند، پس به‌یقین برای دیگران نیز جاودان نخواهد ماند. به‌طورکلی می‌توان گفت خاقانی حس ملّی‌گرایی و اندرز را با هم درآمیخته و بدین‌وسیله تأثیر اندرزهای خود را افزون کرده‌است.

داواشی نیز با هدف پند و اندرز به سرودن این اثر پرداخته و بدین‌شیوه عواطف و احساسات درونی خود را به تصویر می‌کشد. او نیز چون خاقانی بی‌اعتباری و بی‌وفایی دنیا را به مخاطبان خود گوشزد می‌کند و آن‌ها را از دنیادوستی بر حذر می‌دارد. ازآنجاکه داواشی شاعری آشنا با ادب فارسی و عربی است، به‌یقین می‌توان گفت شاعر با دیوان خاقانی آشنایی داشته و قصیدۀ ایوان مداین را از نظر گذرانده‌است.

پژوهش پیش‌رو با هدف بررسی تطبیقی سرودۀ «ایوان مداین خاقانی» و «به‌سه‌رهاتی قه‌لای روخاو» داواشی؛ تأثیرپذیری داواشی از خاقانی در سرودن شعر خود و اهداف سرایندگان از سرودن این اشعار انجام شده‌است. این مقاله به‌سبب بررسی تطبیقی

ادبیات کردی و فارسی راه را برای پژوهش‌های دیگر در این حوزه و بررسی تطبیقی ادبیات کردی با ادبیات دیگر ملل هموار کرده‌است؛ با بررسی تأثیروتأثر ادبیات کردی و ادبیات دیگر ملل، می‌توان علاوه بر شباهت‌ها و تفاوت‌های زبانی و ادبی، شباهت و تفاوت اندیشه و جهان‌بینی نویسندگان و شاعران کردزبان و شاعران و نویسندگان غیر کرد را آشکار ساخت.

در پژوهش حاضر بر آنیم به پرسش «میرزا احمد داواشی در سروده «به‌سه‌رهاتی قه‌لای روخاو» چه میزان تحت‌تأثیر قصیدهٔ «ایوان مداین» خاقانی بوده‌است؟» پاسخ دهیم و ضمن پاسخ به این پرسش به پرسش‌های فرعی زیر نیز پاسخ داده شود:

«به سه‌رهاتی قه‌لای روخاو» و «ایوان مداین» از منظر ادبیات تطبیقی مکتب فرانسه چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی با هم دارند؟

داواشی و خاقانی با چه هدفی این اشعار را سروده‌اند؟

۱-۲. مبانی نظری پژوهش

۱-۲-۱. ادبیات تطبیقی

دربارهٔ چیستی و ماهیت ادبیات تطبیقی می‌توان گفت تا کنون پژوهشگران و صاحب‌نظران نتوانسته‌اند تعریفی جامع‌ومانع از آن به‌دست دهند؛ وجود مکاتب سه‌گانه در این حوزه شاهدی بر این مدعا می‌تواند باشد، اما به‌طورکلی می‌توان گفت ادبیات تطبیقی «گردآوری و مقابله بین کتاب‌ها و نمونه‌ها و حتی صفحه‌های شبیه به هم برای آگاهی‌یافتن از همگنی‌ها و برابری‌ها و اختلافات» است (نظری منظم، ۱۳۸۹: ۲۲۳)، بدین‌معنا که آثار دو یا چند شاعر یا نویسنده از ملت‌های مختلف، از منظر تأثیروتأثر و شباهت و تفاوت مورد بررسی قرار می‌گیرد. پژوهشگران و تطبیق‌گران همواره فرانسه را مهد ادبیات تطبیقی معرفی می‌کنند. «ادبیات تطبیقی در مفهوم فرانسوی آن... امکان درک شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود در بین آثار ادبی را فراهم می‌کند... و تطبیق صرفاً وسیله‌ای است برای رسیدن به هدفی والاتر که همان تبیین تعاملات و مبادلات ادبی ملت‌های مختلف است» (نظری منظم، ۱۳۸۹: ۲۲۴). بااین‌حال «مهم‌ترین مؤلفه ادبیات تطبیقی، مسئلهٔ تأثیروتأثر است، این از مهم‌ترین ویژگی‌ها و حتی اصل بنیادین در مکتب ادبیات تطبیقی است و وجه غالب در نگاه پژوهشگران ادبیات تطبیقی در مکتب فرانسه» (سیدی، ۱۳۹۰: ۵-۷)؛ البته باید در نظر داشت آنگاه که پژوهشی از منظر ادبیات تطبیقی فرانسه انجام می‌گیرد و از تأثیروتأثر در آثاری سخن به میان می‌آید «لزوماً به معنای هم‌فکری و هم‌نوایی با تأثیرگذار نیست، چه ممکن است میان این دو تضاد یا اختلاف‌های عمیق فکری باشد» (نظری منظم، ۱۳۸۹: ۲۲۵).

سرودهٔ «قه‌لای روخاو» داواشی نشانه‌های تأثیرپذیری از ایوان مداین خاقانی را به‌وضوح در خود دارد و اثرگذاری خاقانی بر کلام شاعر کردزبان آشکار است، به‌گونه‌ای که آشنایان به زبان و ادبیات زبان کردی و فارسی با خواندن هر کدام از این دو سروده، دیگری را به‌خاطر می‌آورند و این امر زمینهٔ بررسی تطبیقی این دو اثر را فراهم آورده‌است.

۱-۳. پیشینهٔ پژوهش

در حوزهٔ پژوهش‌های تطبیقی قصیدهٔ ایوان مداین خاقانی با دیگر شاعران می‌توان به پژوهش‌های زیر اشاره کرد:

انوار، امیرمحمود. (۱۳۵۳). به «بررسی ایوان مداین از دیدگاه دو شاعر نامی تازی و پارسی بحتری و خاقانی» پرداخته‌است.

پارسا، سید احمد. (۱۳۸۵). در «درنگی بر ایوان مداین خاقانی» ایوان مداین را در اشعار خیام نیشابوری، بحتری، خاقانی، شیخ رضا طالبانی و معروف الرصافی مورد بررسی قرار داده‌است.

قیصری، حشمت و رحیم سلامت آذر. (۱۳۸۸). «تطبیق ایوان مداین خاقانی با ایوان کسری بحتری» را به شیوه تطبیقی بررسی کرده‌است.

مشایخی حمیدرضا و اصغر خوشه چرخ. (۱۳۹۱). «نگاه نوستالژیک خاقانی و بحتری به ایوان مداین» را مورد بررسی قرار داده‌اند.

همچنین می‌توان به پژوهش‌های زیر دربارهٔ داواشی اشاره کرد:

کریمی، شرافت و جمیل جعفری. (۱۳۹۸). «ساختار داستان موسی و سنگ‌تراش در دیوان میرزا احمد داواشی» را بررسی کرده و در آن داستان موسی و تراش را مورد تحلیل ساختاری قرار داده‌اند.

ویسی، عادل. (۱۴۰۰). در پایان‌نامهٔ «بینامتنیت قرآنی در سروده‌های میرزا احمد داواشی» اشارات قرآنی در دیوان داواشی را باتکیه‌بر بینامتنیت مورد تحلیل و بررسی قرار داده‌است.
اژدری، اسحاق. (۱۴۰۰). در پایان‌نامهٔ «سیمای معشوق عاشقانه‌های کردی (مطالعه موردی: پرتو کرمانشاهی، میرزا احمد داواشی، مولوی کرد و یوسف بگ امامی)» چهره معشوق و جایگاه او را در سروده‌های کردی شاعران نامبرده بررسی کرده‌است.
بااین‌وصف نویسندگان دربارهٔ تطبیق «ایوان مداین خاقانی» با «به‌سه‌رهاتی قه‌لای روخاو» داواشی پژوهش درخور و شایسته یادکردی مشاهده نکرده‌اند.

۱-۴. ضرورت پژوهش

همین «بررسی ادبیات ملی و روابط تاریخی آن با ادبیات ملت‌های دیگر، بررسی چگونگی برقراری این ارتباط و اثرپذیری آن‌ها از یکدیگر و تأثیرگذاری آن‌ها بر یکدیگر... » (ندا، ۱۳۹۳: ۱۶) سبب می‌شود به اندیشه‌های مشترک در نقاط مختلف جهان پی برد که چگونه اندیشه یا طرز تفکر یا شیوهٔ سخن‌سرایی در یک نقطه از جهان در نقطه‌ای دیگر بازتاب یافته‌است. بااین‌حال «ادبیات تطبیقی هنر روشمندی است که به بحث در باب تشابهات، تأثیرات و قرابت آثار ادبی با هم یا به گونه‌های مختلف دانش انسانی – در زمان و مکان‌های مختلف – می‌پردازد، البته به شرطی که به زبان‌ها یا فرهنگ‌های مختلف یا حتی یک فرهنگ منسوب باشد. فایدهٔ این نوع پژوهش ادبی، وصف، فهم و درک هرچه بهتر آثار ادبی است» (نظری منظم، ۱۳۸۹: ۲۳۲).

۱-۵. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر به‌شیوه تطبیقی باتکیه‌بر مکتب ادبیات تطبیقی فرانسه به بررسی دو اثر «ایوان مداین» خاقانی و «به‌سه‌رهاتی قه‌لای روخاو» داواشی پرداخته‌است. نگارندگان داده‌های پژوهش را به شیوه کتابخانه‌ای گردآوری کرده‌اند. نخست دو قصیده «ایوان مداین» خاقانی و «به‌سه‌رهاتی قه‌لای روخاو» داواشی به طور کامل از نظر گذرانده شده و وجوه شباهت و تأثیرپذیری داواشی از خاقانی به‌شیوه تطبیقی مورد بررسی قرار گرفته‌است. در این راستا پژوهش پیش‌رو به پنج عنوان «آغاز سخن، وصف ویرانی بنا، وصف شکوه بنا، گردش ایام و بی‌وفایی دنیا و پند و اندرز» تقسیم شده و در ذیل هر عنوان ابیاتی از هر دو شاعر درج گردیده‌است که بیانگر مضمون مشترک هر دو اثر بررسی شده با عنوان مربوطه است و بدین شیوه این دو اثر را مورد بررسی تطبیقی قرار داده‌است. لازم به ذکر است در این پژوهش از دیوان خاقانی به تصحیح ضیاءالدین سجادی و دیوان میرزا احمدداواشی به کوشش حسین محمدی بهره گرفته شده‌است.

۲. بحث و بررسی

همان‌گونه که گفته شد خوانندهٔ آشنا با این دو سروده به‌یقین می‌تواند مشابهت‌هایی میان آن دو بیابد و با خواندن یکی از این دو شعر، دیگری را به‌خاطر آورد. به گفتهٔ محمدعلی سلطانی در همایش بزرگداشت میرزا احمد داواشی در اسفندماه سال ۱۳۹۷، شاعران کردزبان از سرایندگان سبک ارانی یا آذربایجانی به فراوانی تأثیر پذیرفته‌اند. داواشی نیز از این امر مستثنی نبوده و در یکی از سروده‌های عالی‌قدرش نشان این اثرپذیری را به‌وضوح می‌توان یافت و این امر امکان بررسی تطبیقی این شعر با قصیدهٔ ایوان مداین خاقانی را فراهم کرده‌است (ر.ک: امجدی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۴).

۲-۱. آغاز سخن

سرآغاز هر کلامی دروازهٔ ورود به اندیشه‌ها و اهداف شاعر است، به‌گونه‌ای که شاعران صاحب‌سبک زمینه و فضای کلّی اثر خود را در همان آغاز سخن به شیوه‌های هنری خاصّی بازگو می‌کنند و مخاطب هدف شاعر و روند شعر را در همان آغاز درمی‌یابد. داواشی و خاقانی هر دو کلام خود را به‌گونه‌ای آغاز می‌کنند که خواننده درمی‌یابد با اثری سرشار از اندوه و عبرت روبه‌رو است.

در ایوان مداین سخن از به هم پیچیدن و اشک و آه دجله است و خواننده را به گریستن و اشک ریختن دعوت می‌کند. این ابیات به‌وضوح فضای اندوهگین و رقّت‌بار شعر را به مخاطب منتقل می‌کند. دجله به‌سان انسانی از دیدن ویرانه‌های ایوان مداین غمگین است و از این اندوه به خود می‌پیچد و جگرش بریان است. خاقانی اندوه و احساسات درون خود را به دجله می‌بخشد و آن را با توصیف دجله به تصویر می‌کشد. می‌توان گفت که خاقانی با سخن‌گفتن از زبان دجله راز دل خود را بازگو می‌کند و به‌گونه‌ای احوال و سخنان خود را به دجله می‌بخشد و با توصیف دجله خود را توصیف می‌کند.

یک ره، ز لب دجله، منزل به مداین کـــــن / وز دیده، دوم دجله بر خاک مدایـــــن ران
خود دجله چنان گرید صد دجلهٔ خون گویی / کز گرمی خونابش، آتش چکـــد از مــژگان
بینی که لب دجله چون کف به دهـــان آرد / گویی ز تف آهش، لب آبلـــــــه زد چـندان
از آتش حسرت بین بریان جگر دجـــــله / خود آب شنیدستی کـــآتش کندش بـریان
بر دجله گری نونو و ز دیده زکاتـــــــش ده / گر چه لب دریا هســت از دجله زکات اِستان
گر دجله در آمیزد باد لب و ســـــوز دل / نیمی شود افســـــــــرده، نیمی شود آتشـدان
تا سلسلهٔ ایوان بگسست مدایـــــــن را / در سلسله شد دجله، چون سلسله شد پیچان

(خاقانی، ۱۳۸۲: ۳۸۵)

در ابیات زیر نیز داواشی از بخت و اقبال خود نالان است و با سخن از اندوه دل خود کلامش را آغاز می‌کند. داواشی آن‌چنان از بخت و اقبال خود نالان است که نیستی خود را بر هستی‌اش ترجیح می‌دهد و اندوه و پریشانی خود را آشکارا به تصویر می‌کشد. اندوه غالب بر کلام نشان می‌دهد که شاعر در ادامهٔ اثر خود از امری سراسر درد سخن می‌گوید.

داواشی هم مانند خاقانی از اندوه درون خود فریاد سر می‌دهد، اما داواشی سخنش را با توصیف پدیده‌ای دیگر بیان نمی‌کند بلکه مستقیم به بیان احساس و اندوه درون می‌پردازد. «زیرا آنچه در هنر اهمیت دارد احساس است. هم احساس هنرمند و هم تأثیر احساسی یا عاطفی اثر بر مخاطبان آن» (رضایی و صیادکوه، ۱۴۰۱: ۱۶۴).

چەنی ئەی دلەیی پر پژارەیی ویــم / وە پەژارەوە هــەزار پــــــارە ویــــم
مەکەردم رازان جە بەد بەختی ویـم / جە بەد بەختی بەخت جە زام سەختی ویم
پەسە مەزانام وە خەیال چون ویــم / لە دنیا نیەن بی‌ئیقــبال چــون ویــم
واتم: کاش ئەزەل نەویام لە مــــادەر / نە کەفتام وە گیج دەریــایی دەردیســــەر
یام وە منالی پەی ویم بــــــمردام / سەر وە توی مەینەت دونــیا نــەوەردام
فەلەک وەی تەورە سزا بدو پــــیم / هەر روژی کــــوسـی باوەرو وە ریــــم

(داواشی، ۱۳۸۹: ۱۱۹)

برگردان: همراه دل پر از پریشانی خودم که از شدت پریشانی هزار پاره گشته‌است/ از بدبختی و درد سنگین خودم می‌گفتم/ چنین می‌اندیشیدم که در دنیا کسی چون من بداقبال نیست/ گفتم: ای‌کاش روز ازل از مادر نمی‌زادم تا این‌گونه در دریای محنت نمی‌افتادم/ یا در همان کودکی از دنیا می‌رفتم و این‌گونه در دنیا گرفتار نمی‌شدم/ فلک این‌گونه مرا سزا می‌دهد و هر روز مصیبتی به راه من می‌آورد.

چنان‌که مشاهده می‌شود، هر دو شاعر فضایی پر از غم را به نمایش می‌گذارند. با این تفاوت که خاقانی به دجله جان می‌بخشد و با وصف پیچش دجله پیچ‌وتاب درون خود را از اندوه توصیف می‌کند؛ اما داواشی به‌صراحت اندوه و پریشانی حال خود را از زبان خود بیان می‌کند.

۲-۲. توصیف ویرانی بنا

ایوانی که اکنون خاقانی از آن سخن می‌گوید، ویرانه‌های باقی‌مانده از طاق کسرا است، خاقانی ویرانه‌های این کاخ را با اندوه خود و جوش‌وخروش دجله همراه می‌کند. کاخ شاهان ساسانی اکنون آشیانهٔ کلاغان شده‌است و فلکِ گردان به‌حکم فلک‌گردان آن را ویران نموده‌است. تصویر ویرانی کاخ کسرا در ابیات زیر آشکارا دیده می‌شود:

از نوحهٔ جغد، الحق، ماییم به درد سر — از دیده، گلابی کن، درد سر ما بنشان
ما بارگه دادیم، این رفت ستم بر ما — بر قصر ستمکاران گویی چه رسد خِذلان
گویی که نگون کرده‌است ایوان فلک وش را — حکم فلکِ گردان، یا حکم فلک‌گردان (خاقانی، ۱۳۸۲: ۳۵۸)

وصف ویرانی قلعه در دیوان داواشی مفصل و البته ساده و روان آمده‌است. داواشی خود نظاره‌گر قلعه‌است و ویرانه‌های آن را با تمام جزئیات وصف می‌کند. البته داواشی صرفاً به دیده‌های خود اکتفا نمی‌کند و علّت ویرانی را از خود قلعه هم جویا می‌شود و پرسش‌هایی مطرح می‌کند که ویرانی قلعه را نمایان‌تر می‌سازد.

ڕەنماییم کەرد وە یەک قەلایە — چوار قاپی بەستە و پر لە بەلایە
مەواتی زیندان بێزینەتی بێ — خراوەیی خاپور بێقیمەتی بێ
باوەقوش لە ڕووش لانە بەستتە بێ — دەر و پەیکەرش گشت شکستە بێ
بەغەیر لە زوڵمەت نووری نەدارو — هەرغەمەن وە ڕووی غەمدا مەوارو
مات و تەم ئەنگیز پر لە دوود و غەم — مەواتی شادی نەدیەنش وە چەم
خراوەیی خاپوور کاول کەلاوە — تاقش شەق بەردە لە هەزار لاوە
بوومە پاسەوان سەر پاسارتەن — عەنکەبووت وە تار پەردەدارتەن
حەوش و حەیاتت بێموستەحفزەن — چالوچول چمان مەکوگای دزن
(داواشی، ۱۳۸۹: ۱۲۰-۱۲۱)

برگردان: مرا به‌سوی قلعه‌ای پر از بلا راهنمایی کرد/ گویی زندانی بی‌زینت و خرابه‌ای بی‌ارزش بود/ جغد بر آن آشیانه ساخته‌بود و در و پیکرش شکسته‌بود/ بی‌نور و تاریک بود، غم بر دل غم‌زده می‌افزود/ اندوهگین، پر از غبار و غم‌انگیز بود گویی در عمرش شادی به چشم ندیده‌بود/ خرابه‌ای ویران که طاقش از هزاران سو شکسته‌بود / [ای قلعه چرا] جغد پاسبانت است و عنکبوت پرده‌دارت/ حیاط و حصارت بی‌محافظ است گویی پناه‌گاه دزدان است.

خاقانی کم‌تر به ویرانه‌های قلعه پرداخته‌است، به‌نظر می‌رسد، او نمی‌خواهد از ویرانی کاخ ساسانی سخن بگوید. می‌خواهد شکوه و جلال این کاخ ویران را همچنان در دل‌ها زنده نگه‌دارد و عظمت گذشته ایران با وصف ویرانی‌ها از بین نرود، اما داواشی در بیش از پانزده بیت از ویرانی‌های قلعه سخن می‌گوید، گرچه داواشی از کاخی باشکوه سخن می‌گوید که به پیشینهٔ تاریخی آن اشاره‌ای

ندارد، اما «در مضمون مرثیه‌ای برای قدرت و حکام کرد است که یکی پس از دیگری از میان رفته‌اند» (امجدی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۵). آنگاه که هر دو از وجود بوم بر آثار بنا یاد می‌کنند، خواه‌ناخواه ویرانی و نابودی بنا را به تصویر می‌کشند.

هر دو شاعر در دل این ابیات ضمن وصف ویرانی بنا، به قدرت ازدست‌رفته نیاکان خود نیز اشاره کرده‌اند و مخاطب را برای شنیدن اندرز آماده می‌کنند.

۲-۳. توصیف شکوه بنا

خاقانی و داواشی هر دو با دیدن ویرانی‌های کاخ و قلعه در همان نگاه نخست پیشینه و شکوه گذشته آن بنای ویران را به‌خاطر می‌آورند. خاقانی پیشینه تاریخی طاق کسرا را یادآور می‌شود، طاقی که در گذشته قبله اهل عالم بوده‌است و شاهان ولات دیگر غلام و خدم‌وحشم دربار شاهان این کاخ بوده‌اند. این توصیف حس ملی‌گرایی و ایران‌دوستی خاقانی را تداعی می‌کند و همین امر قصیده ایوان مداین را به‌گونه‌ای مرثیه‌ای وطنی – ملی کرده‌است.

این است همان ایوان کز نقش رخ مـــــردم — خاک در او بودی دیوار نگارستان
این است همان درگه کو را ز شــهان بــودی — دیلم ملکِ بابل، هندو شه ترکستان
این است همان صفه کز هیبـت او بـــــردی — بر شیر فلک حمله شیر تن شادروان
از اسب پیاده شو برنـــطـع زمـــــین رخ نه — زیر پی پیلش بین شه مات شده نعمان
نی‌نی که چو نعمان بیـن پیل‌افکن شاهان را — پیلان شب و روزش گشته به پی دوران
ای بس شه پیل‌افکن کافکند، به شه پیـــــلی — شطرنجیِ تقدیرش در ماتگهِ حرمان

(خاقانی، ۱۳۸۲: ۳۵۹)

داواشی نیز از شکوه قلعه سخن می‌گوید و ساخت قلعه را از آغاز تا انجامش توصیف می‌کند و خشت و خاک آن را از لعل و مرجان می‌داند.

خاکم که‌رد وه گِل گِلم برشت که‌رد — برشت برشت گشت گلم وه خشت که‌رد
وه‌خـــتی به‌ر ئامام جه کووره‌خانه — هه‌ر دانه‌ی خشـــــتم بی وه یه‌ک دانه
له تـوی بـــوتـــه‌ی قال تـاویامه‌وه — تا وه رتبهٔ به‌رز یاویـــــامـــــه‌وه
روشـن‌تر له دوور خـاس‌تر له بلوور — چون ته‌لای دوو قال مـه‌دره‌وشام له دوور
تـــــه‌لارم لایـــه‌ق شاهـــنشاهی بی — موحکه‌م پام له بان پشـــــــتی ماهی بی
به‌رز بـی ده‌ماخـــم وه به‌رزی په‌راو — وه‌یی ته‌وره روژی نه‌مه‌دیـــــــام وه‌خاو
هیچ تـاقم له تاق کیسرا که‌م نه‌وی — ساحیو تاق که‌متر له حاته‌م نـــــــــه‌وی
خاستـــر له حاتـــه‌م میوان نه‌واز بی — قاپیـــــم په‌ی میوان نه‌وازی واز بی

(داواشی، ۱۳۸۹: ۱۲۲– ۱۲۳)

برگردان: خاکم را گل کرد و گلم را تکه‌تکه به خشت تبدیل کرد/ وقتی از کوره بیرون آمدم هر خشتی چون در یک‌دانه شده‌بود/ در کوره زرگران ذوب شدم تا به رتبهٔ والایی رسیدم/ روشن‌تر از دُر، بهتر از بلور شدم و چون طلا از دور می‌درخشیدم/ تالارم شایستهٔ شاهان بود و پاهایم بر پشت ماهی محکم بود/ چون «قله پَراو» بلندپایه بودم و هیچ‌گاه چنین روزی را تصور نمی‌کردم/ طاقم کم از طاق کسرا نبود و صاحبم کم‌تر از حاتم نبود/ بهتر از حاتم مهمان‌نوازی می‌کرد و همیشه درهایم بر روی مهمان باز بود.

آنچه در توصیفات خاقانی توجّه مخاطب را به خود جلب می‌کند، وصف عظمت مداین با شاهان است، بدین‌معنا که از شاهان والا و تاج‌داران بی‌همتای آن کاخ سخن می‌گوید و از نبود آن‌ها در رنج است. خاقانی شاهان ایران باستان را مایهٔ شکوه مداین می‌داند و علّت ویرانی آن را نبود آن شاهان می‌داند. نزد خاقانی شاهان‌اند که بناها را رونق می‌بخشند. توصیفات خاقانی مستقیم است و شکوه بنا را در لفافه بیان نمی‌کند، امّا آنچه داواشی دربارهٔ قلعه می‌گوید وصف خود قلعه و ساخت و بنای آن است، از شاهان و بزرگان ساکن قلعه و شکوه‌بخشیدن آنان به قلعه، مستقیم سخن نمی‌گوید، بلکه از ارج و ارز فراوان خود قلعه سخن می‌گوید که با طاق کسرا برابری می‌کند و دارندهٔ آن را هم‌پایه حاتم می‌داند؛ در اینجا داواشی به‌گونه‌ای غیرمستقیم در دل وصف قلعه، بزرگی و شکوه صاحبان و ساکنان قلعه را بیان می‌کند. بنایی چنان شکوهمند به‌یقین صاحبانی قدرتمند و شکوهمند دارد.

هم خاقانی و هم داواشی شکوه و عظمت بنایی ویران را به زیبایی هرچه‌تمام‌تر توصیف می‌کنند، بی‌آن‌که آبادانی آن ویرانه‌ها را دیده باشند. همان‌گونه که پیش‌تر گفته‌شد:

«دیوان خاقانی یکی از مهم‌ترین سرچشمه‌های مرثیه‌سرایی در ادب فارسی است. قصیدهٔ بی‌نظیر ایوان مداین مرثیه‌ای وطنی – ملی است که سرچشمه‌ای برای شاعران کرد گشته‌است. به‌عنوان نمونه سرودهٔ میرزا احمد داواشی اگرچه مرثیه‌ای برای «قه‌لای روخاو» است، اما در مضمون مرثیه‌ای برای قدرت و حکومت کردان است که یکی پس از دیگری از میان رفته‌اند» (امجدی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۵)، این امر نشان می‌دهد خاقانی در دل توصیفات خود شکوه کهن ایران و داواشی شکوه گذشتهٔ کُردان را بیان می‌کنند و سروده رنگ‌وبویی ملی به خود می‌گیرد.

۲-۴. گردش ایام و بی‌وفایی دنیا

سخن از بی‌وفایی دنیا و گله و شکایت از روزگار از موتیف‌های رایج شعری در ادبیات اغلب ملل است. در ادبیات فارسی و کردی نیز کمتر سراینده‌ای را می‌توان یافت که در سروده‌هایش از روزگار و ناکامی‌های آن لب به شکایت نگشوده باشد. شاعران ما نیز آن‌گاه که نظاره‌گر ویرانی بنایی می‌شوند که روزگاری جلوه و جلال خاصی داشته‌است و ساکنان آن حکم‌رانان سرزمینی پهناور و مالک رقاب مردمانش بوده‌اند، گردش روزگار را به باد انتقاد می‌گیرند و او را بی‌وفایی می‌خوانند که عهد دوستی با کس به انجام نمی‌رساند و چون مادری است که «فرزندان زیادی در شکمش دارد که آن‌ها را نمی‌پرورد مگر برای کشتن» (رادمنش و الهام معینیان، ۱۳۹۲: ۱۴۲).

گویی که نگون کـــرده‌است ایوان فلک وش را — حکم فلکِ گردان یا حـــکـــم فلک گـردان
مســـت است زمین زیرا خوردست، به‌جای می — در کاس سر هرمز، خـــون دل نـــوشـــروان
کسـری و ترنـــج زر، پـــرویـــزو به زریـــن — بر باد شده یکسر، با خاک شده یکســـــان
پرویز کنون گم شـــد زان گمـشده کمتـر گو — زرین تره کو بر خوان؟ رو کَم تَرَکوا بر خـوان
گفتی که کـــجا رفتـــند آن تاجـوران اینک؟ — ز ایشان شکم خاک است آبستن جـاویدان
بس دیـــر همی‌زاید آبســـتن خاک آری — دشوار بود زادن نطفه ســـــــتدن آسان
خون دل شیرین است آن می که دهـد رَز بن — ز آب‌وگل پرویز است آن خم که نهد دهقان
چندین تن جباران کاین خاک فرو خورده‌است — این گرسنه‌چشم آخر هم سیر نشـد ز ایشان
از خـــون دل طفلان ســرخاب رخ آمیـــزد — این زال سپید ابرو وین مام سیه پستان

(خاقانی، ۱۳۸۲: ۳۵۸-۳۵۸)

سخن از بی‌اعتباری دنیا در این ابیات به‌وضوح دیده می‌شود، این دنیا و گذر روزگار است که چندین جبار را فرو بلعیده‌است و اکنون جز نام چیزی از آن‌ها باقی نمانده‌است.

«تلی از خاک معروف به حرم کسری نشان دهنده غلبه مرور ایام بر جباران شادکامی است که در سر سراهای آن به شادخواری و شادکامی می‌پرداختند.» (ماهیار، ۱۳۸۸: ۱۱۷) خاقانی دنیا را مادری شوم می‌خواند که به هر که شیر دهد، زمینه نابودی او را فراهم می‌کند و هر که پا در آن نهد طعم نابودی را خواهد چشید. «خاقانی بر آن است که خواسته نهایی دنیا از این گردش، شکار عمر انسان‌هاست.» (ستوده و میرجلال‌الدین کزازی، ۱۳۹۵: ۸۰)

داواشی نیز از گذر روزگار سخن می‌گوید. از زبان قلعه تأثیر فلک را در نابودی خود و بی‌وفایی دنیا را با یقین تمام به مخاطب منتقل می‌کند.

ئاخر چەرخ چەنیم وا ستـــــیزە کـەرد　　بەرد بنچـــــــــــــــینەم ریزەریزە کەرد
دیوارم رمان سەقفم دا شکەســـــــــت　　قاپی ئـــــــــــــومیدم لە روی میوان بەست
هەر کاتی زانای چەواشەی چەپ گەرد　　چەپ گەرد چەنی تویش وە چەپ بازی کەرد
شیـــــشەی شادی تویچ دا وە بەردەوە　　تا مـــــەحشەر نالای وەدەم دەردەوە
(داواشی، ۱۳۸۹: ۱۲۳)

برگردان: سرانجام چرخ گردون این‌گونه با من ستیز کرد و بنیادم را ریزه‌ریزه کرد/ دیوارهایم را ویران کرد و درگاهم را بر روی مهمان بست/ بدان که گردون چپ‌رو با تو نیز چنین خواهدکرد/ شیشهٔ شادی تو را هم با سنگ غم خواهدشکست و تا محشر از درد خواهی‌نالید.

داواشی صریح و ساده، گردش چرخ و گذر روزگار را عامل ویرانی قلعه می‌خواند. این چرخ و گذر روزگار است که بنیاد قلعه را برهم زده و دیوراهایش را ویران کرده‌است. او به مخاطبانش هشدار می‌دهد که آن‌ها نیز منتظر سختی‌های روزگار باشند. داواشی از آینده سخن می‌گوید و کار روزگار را تا روز محشر همین می‌داند.

خاقانی در این امر هم از یاد شاهان گذشته غافل نمانده و در دل این سخن خود حس ملّی‌گرایی را هم به مخاطبان منتقل می‌کند و باز هم به گذشته میل دارد، امّا داواشی در کنار سخن از گذشته به آینده نیز نظر دارد و کار فلک را از ازل تا ابد چنین می‌خواند.

۲-۵. پند و اندرز

یکی از مضمون‌های رایج در ادبیات فارسی و کردی پند و اندرز است. آن‌گاه که شاعرانی چون خاقانی و داواشی از بی‌وفایی روزگار سخن می‌گویند و از نابودی بنایی باشکوه یاد می‌کنند، به‌یقین هدفی انسانی و اخلاقی را دنبال می‌کنند که برای آیندگان ره‌آورد و تحفه‌ای ارزنده باشد؛ «خاقانی در سرودن قصیده خود به پند و اندرز نظر داشته‌است...» (انوار، ۱۳۵۳: ۹۶) و در همان بیت آغازین کلامش مخاطب را به عبرت‌گرفتن می‌خواند:

هان ای دل عبرت‌بین از دیده عبر کن هان　　ایوان مداین را آیینه عبرت دان (خاقانی، ۱۳۸۲: ۳۵۹)

خاقانی هر دندانه قصر را پنددهنده‌ای می‌داند و از مخاطب می‌خواهد با تمام وجود پندها را پذیرا باشد:

دندانهٔ هر قصری پندی دهدت، نونو　　پند سر دندانه بشنو ز بن دندان (خاقانی، ۱۳۸۲: ۳۵۹)

خود ایوان نیز به‌سان پیری فرزانه، نظاره‌گران خود را می‌خواند:

گوید که تو از خاکی ما خاک توایم اکنون　　گامی دو سه بر ما نه و اشکی دو سه هم بفشان

خاقانی از این درگه دریوزهٔ عـــــبرت کن تا از در تو زین پـــــس دریـــوزه کنـد خاقان
(خاقانی، ۱۳۸۲: ۳۵۹)

«سرتاسر قصیده اشاراتی است مشعر بر پند و عبرت‌گرفتن و یادآوری تسلّط روزگار بر سرنوشت آدمیان؛ بنابراین هدف اصلی این قصیده، عبرت‌گرفتن از مرور ایام است» (ماهیار، ۱۳۸۸: ۱۱۷).

داواشی نیز آغاز تا انجام کلامش پند و اندرز است، زبدهٔ اندرزهایش را در چند بیت به‌وضوح و بدون پرده به مخاطب منتقل می‌کند. در آغاز که خواننده را به پذیرفتن سخنش می‌خواند:

کاکه سلامم کاکه سلامم کاکه قەبول که عەرض و کەلامم (داواشی، ۱۳۸۹: ۱۱۹)

برگردان: سلام بر تو ای برادرم عرض و سلام بنده را پذیرا باش.

آن‌گاه قلعه را مورد خطاب قرار می‌دهد و علّت ویرانی‌اش را جویا می‌شود، پاسخ قلعه هدف داواشی را از سرودن این شعر آشکار می‌کند:

ئاخر هەر هەستیِ نیستیِ دارو هەر بولەندی یە پەستی دارو

برگردان: هر هستی‌ای نیستی دارد و هر بلندی پستی.

و به مخاطب گوش‌زد می‌کند:

ئەحمەد ئی دونیا قەلای پر بەلاس هەر قەلا خاکە و هەر خاکە قەلاس (داواشی، ۱۳۸۹: ۱۲۳)

برگردان: احمد این دنیا قلعه‌ای پر از بلاست، هر قلعه‌ای خاک است و هر خاکی قلعه‌ای.

هم خاقانی و هم داواشی مخاطبان خود را فرامی‌خوانند که از نعمت دنیا غره نشوند و از نقمت آن نیز اندوهگین نگردند. دنیا از همان آغاز خود تا فرجام حیاتش چنین بوده‌است و چنین هم خواهد بود.

۳. نتیجه‌گیری

خاقانی با دیدن خرابه‌های ایوان مداین شکوه و عظمت گذشتهٔ ایران را به یاد می‌آورد و قصیدهٔ پر آب‌وتاب ایوان مداین را به رشتهٔ نظم در می‌آورد. خاقانی در هشت بیت آغازین کلامش فضای شعری خود را برای مخاطب روشن می‌کند تا مخاطب بداند سخن از اندوهی بزرگ است که حتّی دجله هم از شدّت این اندوه به خود می‌پیچد. در واقع دجله نیست که به خود می‌پیچد؛ بلکه خود شاعر است که از شدّت اندوه این‌گونه آشفته است. او در همان آغاز کلام مخاطبانش را به عبرت‌گرفتن می‌خواند، امّا شاعر تنها به پند و اندرز بسنده نمی‌کند؛ بلکه به گله از روزگار، ناپایداری دنیا و وصف فرازوفرود خود ایوان نیز می‌پردازد. خاقانی شاعری ماهر و توانمند است، واژگانی را در کلامش به کار می‌گیرد که در دل هر یک از آن‌ها می‌توان تاریخ گذشته ایران را دید. او از ۴۱ بیت قصیده ایوان مداین هشت بیت را به مقدمه‌چینی برای شروع سخن، سه بیت را به وصف ویرانی‌های کاخ، هفت بیت را به وصف آبادانی آن، سیزده بیت را به گله از روزگار و بی‌وفایی آن اختصاص داده و در سه بیت به‌صراحت مخاطب را به عبرت‌گرفتن می‌خواند. خاقانی کمتر از خرابه‌های کاخ مداین سخن گفته‌است، همان‌گونه که گفته‌شد او نمی‌خواهد شکوه بربادرفته را با توصیفاتی غم‌انگیز به تصویر بکشد، امّا به‌شدت از روزگار گله‌مند است و سخن از بی‌وفایی دنیا بیش‌ترین بسامد ابیات او را به خود اختصاص داده‌است. به‌صراحت می‌توان گفت خاقانی علاوه بر بیان حس نوستالژی، این قصیده را با هدف اندرز به آیندگان سروده‌است. تأثیر این قصیدهٔ خاقانی بر سرودهٔ داواشی کاملاً محسوس است؛ زیرا داواشی هم «به‌سەرهاتی قەلای روخاو» را با هدف پند و اندرز سروده‌است. داواشی از بداقبالی خود نالان است، امّا با دیدن خرابه‌های قلعه‌ای ویران و گفت‌وگو با آن قلعه از گله‌های خود باز می‌گردد. داواشی از زبان قلعه‌ای سخن می‌راند که زمانی در اوج شکوه بوده و اکنون خرابه‌ای بیش نیست. داواشی با این گفت‌وگو مخاطبانش را هشدار می‌دهد که دنیا پستی‌وبلندی دارد، همان‌گونه که اندوه است به‌یقین شادی هم خواهد داشت و به‌دنبال شیرینی باید منتظر تلخی بود. این جهان نوش و نیش را توأمان دارد. همچنین از گردش روزگار و بی‌وفایی دنیا نیز سخن می‌گوید. او در

هشت بیت آغازی کلامش چون خاقانی فضای شعری کلامش را مشخص می‌کند، در پانزده بیت ویرانی قلعه، در هشت بیت آبادانی آن، در چهار بیت بی‌وفایی دنیا و گذر روزگار را به تصویر می‌کشد و در سه بیت هدف اصلی سخنش را که همان پند و اندرز است به مخاطب منتقل می‌کند. وصف ویرانی قلعه در کلام داواشی بیشترین بسامد را دارد، زیرا می‌خواهد با تمثیل قلعه‌ای ویران، اندوه و اوج ناامیدی خود را به تصویر بکشد. ازسوی‌دیگر قلعه ویران داواشی نمادی از شکوه گذشته حکام کرد است که یادآور حس ملّی‌گرایی داواشی – چون خاقانی – است. توصیفات و اهداف این دو شاعر به‌خوبی نشان می‌دهد که داواشی در سرودن شعر «به سه‌رهاتی قه‌لای روخاو» به قصیدهٔ ایوان مداین خاقانی نظر داشته‌است و به‌وضوح از آن تأثیر پذیرفته‌است. شیوهٔ آغاز سخن، وصف ویرانی بنا، وصف شکوه بنا، گردش ایام و بی‌وفایی دنیا و پند و اندرز موجود در هر دو سروده شباهت این دو سروده را برای مخاطب به نمایش می‌گذارد و نشان می‌دهد هر دو شاعر برای هدفی والا که همان پند و اندرز به آیندگان و عبرت‌گرفتن از دیده‌ها و شنیده‌هاست دست به سرودن چنین اشعار زیبا و پرمضمونی زده‌اند و در دل سروده‌های خود به شکوه گذشتهٔ ملت خود – که اکنون بر باد رفته‌است – نظر داشته‌اند. ازآنجاکه میزان تأثیرپذیری شاعر به میزان آشنایی و ارتباط او با زبان موردنظر بستگی دارد، می‌توان گفت رویکرد مشابه دو شاعر در پرداختن به این موضوع زمینه‌ساز شباهت اندیشه و جهان‌بینی دو شاعر گشته‌است. هر دو اثر با محوریت ویرانی به‌گونه‌ای به توصیف احساسات عمیق انسانی، اجتماعی و وطنی پرداخته‌اند. توصیف ویرانی یک بنا، نمایی از زوال و ناپایداری را به تصویر می‌کشد، زوالی پس از شکوه و عظمتی ازدست‌رفته که در دل آن می‌توان رنگ‌وبویی از زوال هویت ملی را در سرودهٔ هر دو شاعر مشاهده کرد. داواشی قلعهٔ ویران را نمادی برای شکوه و عظمت امارت‌های کرد قرار داده و خاقانی با دیدن ایوان مداین شکوه ایران کهن را در خاطر تداعی می‌کند.

به‌طورکلی یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد میرزا احمد داواشی در سرودهٔ خود به قصیدهٔ ایوان مداین خاقانی نظر داشته و هر دو سروده به تبعیت از یک سنت ادبی – خطاب قراردادن پدیده‌های بی‌جان – به بیان اندرز، شکوه از دنیا، وصف و... پرداخته‌اند و بن‌مایه ملی‌گرایی نیز در آن‌ها دیده می‌شود.

جدول بسامدی ابیات مربوطه

جدول

عنوان	میرزا احمد داواشی	افضل الدین بدیل خاقانی
آغاز سخن	۸	۸
وصف ویرانی بنا	۱۵	۳
وصف شکوه بنا	۸	۷
گردش ایام و بی‌وفایی دنیا	۴	۱۳
پند و اندرز	۳	۳

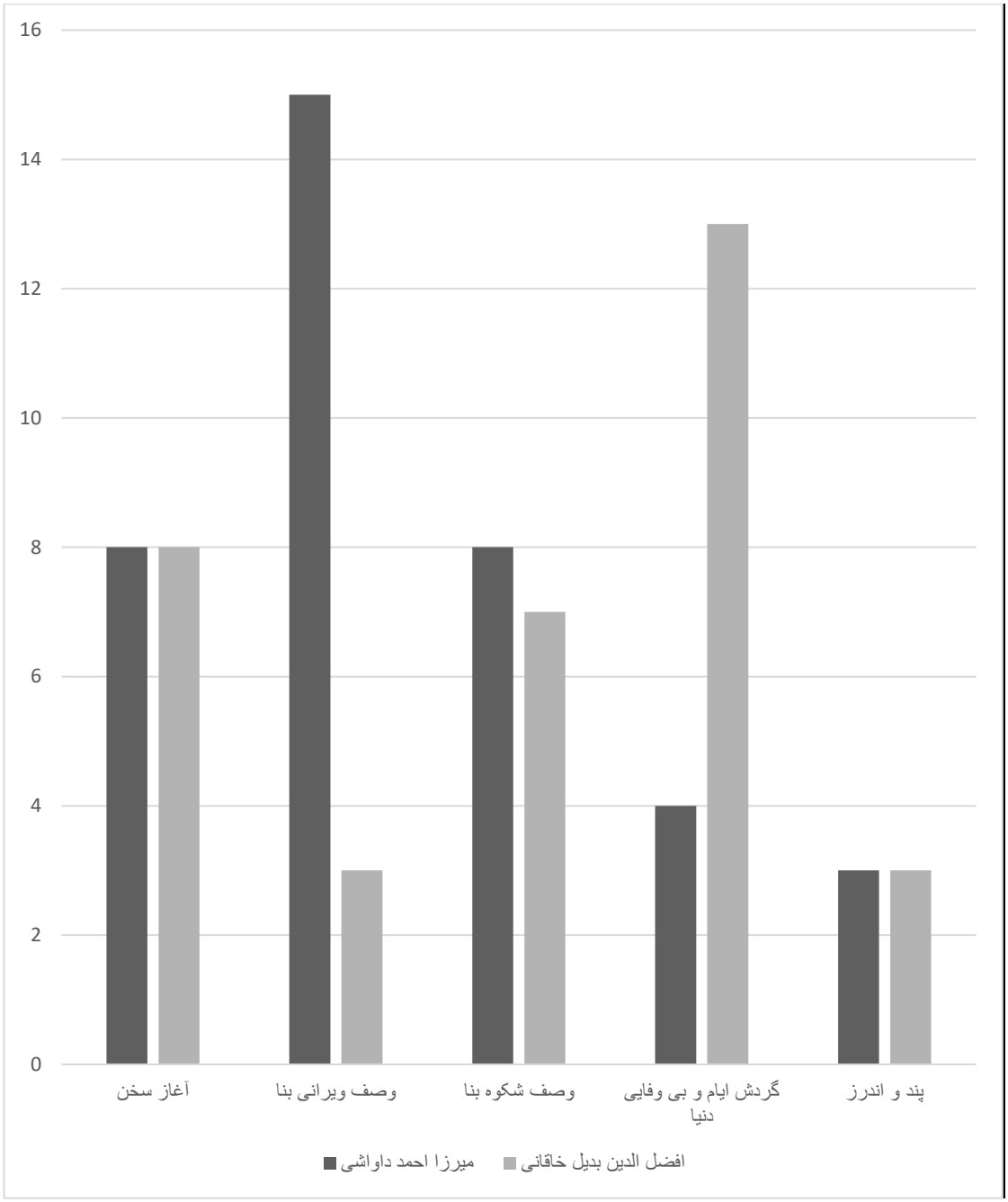

داده‌های بیان‌شده نشان می‌دهد هر دو نویسنده در ۸ بیت آغازین کلام خود به مقدمه‌چینی و زمینه‌سازی پرداخته‌اند و به‌گونه‌ای با براعت استهلال زمینهٔ ورود به موضوع اصلی را فراهم کرده‌اند و روایت کلام خود را آغاز کرده‌اند. این امر نشانی از رویکرد مشترک در سبک نگارش آنهاست. داواشی در ۱۵ بیت و خاقانی تنها در ۳ بیت به وصف ویرانی بنا پرداخته‌اند که روایت داواشی را عینی‌تر و جزئی‌تر کرده‌است. داواشی ویرانی قلعه را به‌عنوان نمادی اززوال یک شکوه به تصویر کشیده‌است، درحالی‌که خاقانی ایوان مداین را به‌عنوان نمادی برجامانده از یک شکوه نشان می‌دهد. در این امر تفاوت تاریخی، فرهنگی و زندگی شخصی دو شاعر مؤثر است، داواشی با دیدون زوال و نابودی امارت‌های کردستان زبان به وصف می‌گشاید و به بیان اندوه و رویای ازدست‌رفتهٔ یک ملت می‌پردازد، درحالی‌که خاقانی بیشتر شکوه گذشته را یادآوری می‌کند. داواشی نسبت به مظلومیت ملت خود دغدغهٔ عمیق‌تری دارد. در وصف شکوه بنا هر دو شاعر تقریباً در ابیاتی برابر به شکوه گذشته پرداخته‌اند که این امر نگاه نوستالژی و تاریخی عمیق دو

شاعر را در خود دارد که نشان از ارزش‌های فرهنگی دو شاعر دارد. ایجاز و اختصار داواشی در بیان گردش ایام و بی‌وفایی روزگار نشان می‌دهد داواشی انتظاری جز این از گردش ایام ندارد و در همین ۴ بیت به مخاطبان خود هشدار می‌دهد که فریب روزگار را نخورند. هرچند خاقانی در ۱۳ بیت به این موضوع پرداخته اما جهان‌بینی دو شاعر در این موضوع به‌گونه‌ای مشترک و یکسان است، هر دو شاعر شکوه و عظمت ملت خود را دیده و شنیده‌اند و حال زوال آن را هم نظاره می‌کنند و این زوال را از چرخش فلک و روزگار می‌دانند. در پایان هر دو شاعر زبان به اندرز می‌گشایند.

سرودهٔ هر دو شاعر را می‌توان شعری وطنی دانست که در دل آن هم از حکام و شکوه حاکمان، رونق وطن و هویت ملی سخن گفته‌اند هم زوال و نابودی آن را بیان کرده‌اند و هر دو شاعر در یک جهان‌بینی مشترک زوال پس از شکوه را حتمی و ناشی از گذر روزگار می‌دانند و مخاطبان را از از ظلم برحذر داشته و به دادپروری امر می‌کنند.

کتابنامه

الف. منابع فارسی

اژدری، اسحاق. (۱۴۰۰). «سیمای معشوق در عاشقانه‌های کردی (مطالعهٔ موردی: پرتو امامی، میرزا احمد داواشی، مولوی کرد. یوسف بگ امامی)». *پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی*. کرمانشاه: دانشگاه رازی.

انوار، امیرمحمود. (۱۳۵۳). «ایوان مداین از دیدگاه دو شاعر نامی پارسی و تازی بحتری و خاقانی». *دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران*. شمارهٔ ۲۱. ۶۷-۱۰۲.

پارسا، سید احمد. (۱۳۸۵). «درنگی بر ایوان مداین». *دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی*. شمارهٔ ۵۴ و ۵۵. ۵-۱۸.

خاقانی، بدیل بن علی. (۱۳۸۲). *دیوان خاقانی*. تصحیح سید ضیاءالدین سجادی. زوار: تهران.

پورجوادی، نصرالله. (۱۳۸۱). «زبان حال گویاتر از زبان قال». *دانش*. شمارهٔ ۱۰۶. ۹-۱۷.

امجدی، محی‌الدین؛ الماسی، عطا. (۱۳۹۷). *مجموعه‌مقالات همایش منطقه‌ای بررسی و تحلیل آثار و اندیشه‌های میرزا احمد داواشی*. گلچین ادب: کرمانشاه.

داواشی، میرزا احمد. (۱۳۸۹). *دیوان داواشی*. گردآوری حسین محمدی. تحشیه حبیب‌الله کرمی. احسان: تهران.

دشتی، علی. (۱۳۶۴). *خاقانی شاعری دیرآشنا*. چاپ چهارم. اساطیر: تهران.

رادمنش، عطامحمد؛ معینیان، الهام. (۱۳۹۲). «دنیا و تصاویر تعلیمی آن از نگاه عطار». *تحقیقات تعلیمی و غنایی زبان و ادب فارسی دانشگاه آزاد اسلامی بوشهر*. شمارهٔ پیاپی ۱۵. ۱۳۱-۱۵۰.

ستوده افشرده، یحیی؛ کزازی، میرجلال‌الدین. (۱۳۹۵). «جهان در باورخاقانی». *زبان و ادب فارسی*. شمارهٔ مسلسل ۳۴. ۷۵-۹۴.

سیدی، سید حسین. (۱۳۹۰). «درآمدی توصیفی - تحلیلی بر چیستی و ماهیت ادبیات تطبیقی». *فصلنامهٔ نقد و ادبیات تطبیقی دانشگاه رازی*. شمارهٔ ۳. ۱-۲۱.

شریعت، محمدجواد. (۱۳۴۸). *آیینهٔ عبرت*. دانشگاه اصفهان: اصفهان.

قیصری، حشمت؛ سلامت آذر، رحیم. (۱۳۸۸). «تطبیق ایوان مداین خاقانی با ایوان کسری بحتری». *زبان و ادب فارسی*. شمارهٔ ۱۷. ۱۳۹-۱۶۰.

کریمی، شرافت؛ جعفری، جمیل. (۱۳۹۸). «بررسی ساختاری داستان موسی و سنگ‌تراش در دیوان میرزا احمد داواشی». *مجلهٔ ادبیات کردی*. شمارهٔ ۸. ۳۵-۵۵. doi.org/10.34785/J013.2020.942

ماهیار، عباس. (۱۳۸۸). *مالک ملک سخن (شرح قصاید خاقانی)*. سخن: تهران.

مشایخی، حمیدرضا؛ خوشه چرخ، اصغر. (۱۳۹۱). «نگاه نوستالژیک خاقانی و بحتری به ایوان مداین». *ادب عربی*. شمارهٔ ۱. ۲۰۳-۲۳۰. doi.org/10.22059/jalit.2012.29690

ندا، طه. (۱۳۹۳). *ادبیات تطبیقی*. ترجمهٔ زهرا خسروی. چاپ سوم. فرزان: تهران.

نظری منظم، هادی. (۱۳۸۹). «ادبیات تطبیقی: تعریف و زمینه‌های پژوهش». *نشریهٔ ادبیات تطبیقی دانشگاه باهنر کرمان*. شمارهٔ ۲. ۲۲۱–۲۳۷. 10.22103/JCL.2012.195

ویسی، عادل. (۱۴۰۰). «بینامتنیت قرآنی در سروده‌های میرزا احمدداواشی». *پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی*. کردستان: دانشگاه پیام‌نور.